

ילדים מתגרשים מהוריהם!?

סברו שהבעיה מתארת מצב של ילדים שהכבידו עליהם יותר מדי סביב הצגת ההורה שנעזב כהורה זועם ונרקיסיסטי. קלי וג'ונסטון (Kelly & Johnston, 2001) ביטאו בתחילה דאגה מכך שהמושג PAS (שטבע גרדנר) מפשט יתר על המידה את הסיבות לניכור, וכי הנוסחה של גרדנר מובילה לבלבול ונעשה בה שימוש לא ראוי בהתדיינות בנושא. בנסותן לתקן סדקים אלו, הן השתמשו בניסיוןן הקליני והתייכוי החשוב עם משפחות גרושות והציעו נוסחה מחודשת, שלה קראו "הילד המנוכר" (AC - Alienated Child). מודל זה (AC) מגדיר ילד מנוכר ככזה המבטא בחופשיות ובעקביות רגשות ואמונות שליליים, בלתי-הגיוניים ובלתי-מוסברים (כמו כעס, שנאה, דחייה ו/או פחד, ולעתים אף תגובה פוסט-טראומטית) כלפי ההורה, כאשר זה נעשה באופן שאיננו תואם את החוויה האקטואלית של אותו ילד עם ההורה.

קלי וג'ונסטון דיברו על הצורך בהתערבות בשעת משבר. לטענתן, לאחר תהליך סיום הגירושין הילד יכיר על פי רוב (אומנם באי-רצון) באהבתו להורה המסורב, ויש לאפשר לו עיבוד של הכעס והאבל לפני שמגיעים למצב של ניכור הורי ולהפעלת הסמכות של בית המשפט. לנוכח מגוון הסיבות לסירוב ילדים לפגוש בהורה שאינו משמורן, הן המליצו לחזור להגדרה המקורית של גרדנר (Kelly & Johnston, 2001), תוך שימת לב לעיסוק האובססיבי של הילד בשנאה - תצפית חשובה לאבחנה מבדלת בין התנכרות בצורתה הפתולוגית לבין סירוב קשר מסוג אחר.

ברגמן וויצטום (1995) רואים בילד סרבן הקשר ילד ש"נחטפה נפשו"; דהיינו, ילד שמופעלים עליו אמצעים פסיכולוגיים המנתקים אותו מאחד ההורים והופכים אותו לתלוי לחלוטין בהורה השני. למעשה, שבו בידי הורה אחד.

יעל לסר (2009) מציינת שההתמקדות הפשטנית בהורה המסית ו"המזיק" לילד מתעלמת ממגוון הסיבות האפשריות לסירוב של ילדים שונים לקשר עם הורה שאינו משמורן, כמו הבדל בתגובות של ילדים צעירים לעומת מתבגרים.

תסמונת "סרבנות הקשר" עולה בעיקר סביב סכסוך בין הורים גרושים שריונים בקונפליקט גירושין גבוה בקשר להסדרי הראייה של הילדים. מתוך ניסיון הקליני נוכחתי לדעת שהתופעה נמצאת על רצף - שבו בקצה אחד נוכל להבחין בתופעת הניכור ההורי החריף, המבוטאת בקונפליקט ביחס להורה המשמורן שבמרכזו איום לניתוק הקשר, ואילו בקצה השני נמצאים ילדים המנותקים מהורה הלא-משמורן.

במאמר זה תיבחן תופעת "סרבנות הקשר", תוך שימת דגש על ריבוי הפנים של התופעה.

"סרבנות הקשר" היא תופעה חברתית-תרבותית העלולה להתפרץ במשפחות השרויות בקונפליקט גירושין גבוה. זוהי תופעה "עקשנית" ביותר, שעלולה לגרום ל"הדבקה" של בני משפחה נוספים. הניסיון שנצבר בעניין זה הראה שלאיתור מוקדם של משפחות המועדות ל"סרבנות קשר" יש חשיבות רבה. האיתור עשוי לאפשר התערבות טיפולית מוקדמת - למניעת הידרדרות והחמרה נוספים, לזריעת הזרעים לבניית קשר ולגישור בין ההורה המסורב והילד סרבן הקשר. במאמר אתייחס לתיאור התופעה בספרות המקצועית, לתהליכים פסיכולוגיים העומדים בבסיסה, לשימוש בילד כאובייקט השלכתי, לחשיבות האב בחיי הילד ולתקווה לריפוי - מתוך הבנה שמאחורי השנאה קיימת אהבה להורה המסורב.

תסמונת ההתנכרות להורה - תהליכים פסיכולוגיים בבסיס התופעה

התופעה של ילד הדוחה את אחד מהוריו, המתבטאת בהתנגדות או בסירוב להיות בקשר, זוהתה לראשונה על ידי קלי ועמיתתה ועל ידי וולרשטיין (Kelly & Johnston, 2001; Wallerstein, 1984) בתוך מחקרים שבדקו ילדים ממשפחות גרושות. התופעה כונתה על ידי החוקרים unholy alliance (ברית בלתי קדושה).

מאוחר יותר, ריצ'רד גרדנר (Gardner, 1991) כינה את התופעה "תסמונת ההתנכרות להורה" (PAS - Parental Alienation Syndrome), שאותה תיאר כתסמונת מוגדרת בעלת שלושה מרכיבים:

1. שנאה אובססיבית של הילד להורה המסורב;
2. הורה נקמני;
3. האשמות שווא בהתעללות.

וולרשטיין ועמיתתה (Wallerstein & Kelly, 1980) ומאוחר יותר וולרשטיין (Wallerstein, 1984) החשיבו את המושג PAS כמיותר. הן

תהליכים פסיכולוגיים שבבסיס תופעת "סרבנות הקשר"

כדי להבין את תופעת "סרבנות הקשר" במלוא מורכבותה, חשוב להתבונן בה באופן רב־ממדי, הכולל את התיאוריות הפסיכודינמיות ואת התיאוריות המערכתיות. מתוך הבנה משולבת זו ניתן לגזור את מבנה הטיפול (setting) ואת ההתערבויות הטיפוליות המותאמות ביותר. תהליך הגירושין ושרשרת האירועים המובילה אליו כופים שינויים רבים על חיי הפרטים וכל המערכת המשפחתית. התהליך מאופיין באובדן ואבל אצל בני הזוג, הילדים והמשפחה המורחבת. האובדן והאבל יושפעו רבות מהנסיבות שהובילו את בני הזוג להחלטה על הגירושין ומהדרך שבה התנהלו.

ג'ודית וולרשטיין וג'ואן קלי (Wallerstein & Kelly, 1980) טוענות שבמשפחות עם ילדים, לעתים נדירות בלבד יש הסכמה לגירושין מתוך החלטה הדדית. לעתים אחד מבני הזוג נחוש מהשני ולעתים רק אחד מבני הזוג מעוניין בכך. חילוקי הדעות בין בני הזוג יקבעו את הטון ואת האופי של המגעים בתקופת הפרידה ולאחריה. פרויד (2007) מגדיר את תופעת האבל כ"תגובה לאובדן אדם או

או אובייקט מופשט שהוצב במקומו". מצב הגירושין כולל פרידה ואובדן עבור כל בני המשפחה. תהליכי האבל התקין בהקשר זה יהיו מורכבים ומשמעותיים לעצם התקיימותו של תהליך גירושין תקין. כאשר הגירושין נחווים כצעד רציני ושקול, כמעשה הגיוני ומתוכנן, האבל עשוי להיחווה כנורמלי - כזה שבו אחד מבני הזוג או שניהם יתירו את האנרגיה הליבידינלית שהשקיעו בבן/בת הזוג, ההופך להיות בעבורם בן הזוג האבוד. במצב זה, בוחן המציאות מורה כי האובייקט האהוב איננו עוד, ולכן נדרש בן/בת הזוג למשוך את הליבידו מקישוריו לאותו אובייקט, כדי שבעתיד יוכל להשקיע אנרגיה זו בבן/בת זוג חדשים. כיוון שבמצב זה של אבל משתנים האיזונים הנרקסיסטיים, חוויית האדם היא של "עם לבדד ישכון". כלומר, מתעורר הרצון להשאיר את האנרגיה בעצמי, מבלי לקחת סיכונים.

לעומת זאת, כאשר הגירושין מלווים בחוויה אמביוולנטית, נצפה לקשיים משמעותיים בתהליך האבל. בסיטואציה זו נוכל לראות את תהליך הגירושין מונע על ידי שנאה, ללא שיקול דעת, כתגובה למצב לחץ או לגירושין אימפולסיביים. הכעס הרב המעורב בתהליך הגירושין עלול להקשות על אחד מבני הזוג או על שניהם לסיים את האבל בכל הקשור לבן/בת הזוג. ככל שהיחס לאובייקט האבוד הוא אמביוולנטי יותר, כך הפרידה קשה יותר.

מהתבוננות בתהליך הגירושין, אפשר לומר שזהו תהליך ארוך ומכאיב המכיל קונפליקטים מכבידים, כולל פרידה והתנתקות מיחסים ומזיכרונות. את התהליך מקשה העובדה שהפרידה אינה רק מאובייקט, אלא ממגוון הייצוגים שהוא מסמל ומעולמות תוכן נוספים, כמו חלומות וציפיות לעתיד

מפנטזיה של בחירה זוגית שהושלכה עליה הציפייה לריפוי פצעי ילדות בעזרת בן הזוג הנבחר. משום כך, תהליכי האובדן והאבל בגירושין עלולים להיות מסובכים ומורכבים יותר. הכעס הרב המעורב בתהליך הגירושין יפריע לבני הזוג להיפרד איש מרעותו.

במצב הפתולוגי עלול להתפתח תהליך שבו כל הרגשות הקשים שעולים - כעס, כאב, קושי, חרדה, עלבון - מושלכים על הילדים. מאחר שהילדים מחוברים ומשמעותיים לשני בני הזוג, וכן מעצם היותם תלויים ופגיעים, הם עלולים להיפך לאובייקטים נושאי השלכות של רגשות קשים וכואבים אלו. בסיטואציה משברית זו "קל יותר" להטיל על הילד או על מערכת הילדים את תפקיד ה"שעיר לעזאזל", המשרת את המערכת ההורית. ההורה המשמורן הוא זה שאינו יכול לשאת את הנתק, ובאמצעות הילד - המשמש חיבור בין בני הזוג המתגרשים - תתרחש סגירת החשבון עם בן הזוג האבוד. בסיטואציה זו, ההורה מוציא לפועל לא רק את ההענשה אלא גם את הניצחון: על אף שהוא לא הצליח להיפרד, הוא מביא למימוש הנתק דרך הילד. באופן זה, הוא הופך אותו לסרבן קשר.

מנגנוני הגנה המאפיינים מצב של "סרבנות קשר"

משבר הגירושין עלול לדחוף את משתתפיו (בני הזוג, הילדים/ים במשפחה) להתמודדות הנשענת על אופן החוויה הסכיזואידי-פרנואידי, המבוסס במידה רבה על פיצול - הן כהגנה והן כדרך לארגון ההתנסות. מלאני קליין בכתביה (Klein, 1946; 1975; 1993) ואוגדן (Ogden, 1982) מדברים על פיצול התפתחותי קיומי בסיסי, כאשר הפיצול הוא חלק ממנגנון ההתפתחות. התינוק חווה רגשות גופניים פיזיים לא נעימים, שאותם הוא רוצה להעיף החוצה. האופן הפרנואידי-סכיזואידי מחולק באופן שווה בין מאמץ להתמודד עם כאב נפשי ובין המאמץ לפלוט את הכאב החוצה תוך שימוש בהגנות של חשיבה אומניפוטנטית, הכחשה ויצירת ניתוקים בחוויה. במצבים שבהם הפיצול ייעשה פתולוגי (סרבנות קשר), תתפתח הגנה שלא תאפשר קיום אינטגרציה של אהבה ותוקפנות. גרוטשטיין (Grotstein, 1985) טוען כי ההגנה באופן הסכיזואידי-פרנואידי מבוססת בחלקה על העיקרון שאפשר להשיג ביטחון על ידי הפרדה בין מה שנמצא בסכנה (במקרה שלנו: אמן, אהבה, ביטחון של הילד) ובין מה שמסכן אותו (ההורה הלא-משמורן). זוהי המשמעות הפסיכולוגית של הפיצול.

בכל פעם שאובייקט טוב מאכזב, אין הוא נחוה יותר כאובייקט טוב,

תהליך זה עלול להוביל את המשפחה ל"קונפליקט גירושין גבוה" (בחלקו השני של המאמר אתייחס לתופעת המשפחות בקונפליקט גירושין גבוה), שבו תהליכי אבל פתולוגיים יהיו מרכיב משמעותי בתופעות מכאיבות כמו "סרבנות קשר" - כאשר ההורה המשמורן יפעיל דה־קתקסיס ויעשה התרה מכן הזוג ובתהליך התקה יעביר את הליכידו מהאובייקט הזוגי לאובייקט הילדי. הילד יהפוך לממלא המקום של האובייקט האבוד ובהמשך ישמש במלחמה נגדו.

פרויד (2007) מתייחס לשתי תופעות העשויות להתפתח בדפוס אבל כזה: (א) אבל מושהה: הסירוב להתיר את האנרגיה הליכידנית מוביל להשהיית האבל. במציאות, נוכל לראות כיצד בני הזוג מוצאים סיבות להמשיך היריבות איש עם רעותו, בדרך כלל על גב הילדים; או (ב) תהליך אבל שתתרחש בו התרה מהירה מדי של האבל, המבטאת חוסר יכולת או חוסר מוכנות לחוות את התהליך הכואב. זהו מצב שבו לכאורה התגבר בן הזוג על האובדן; תהליך המלווה בהכחשה ובמגוון מנגנונים המוחקים את האובדן. במצב זה, נראה את בני הזוג או אחד מהם עסוקים בחיפוש רעבתי אחרי אובייקטים חליפיים להטעין בהם את האנרגיה, כאמצעי להימנע מהכאב הנפשי הכרוך באובדן. כמו כן, במצב זה נוכל לראות בן/בת זוג הממהרים, סמוך לגירושין, להיכנס למערכת זוגיות/נישואין חדשה.

מהתבוננות בתהליך הגירושין, אפשר לומר שזהו תהליך ארוך ומכאיב המכיל קונפליקטים מכבידים, כולל פרידה והתנתקות מיחסים ומזיכרונות. את התהליך מקשה העובדה שהפרידה אינה רק מאובייקט, אלא ממגוון הייצוגים שהוא מסמל ומעולמות תוכן נוספים, כמו חלומות וציפיות לעתיד. רבים מאנשי המקצוע בתחום מתארים תהליך קונפליקטואלי ואלים גם בעת גירושין נורמליים. כך למשל, בתהליך הגירושין נדרשים בני הזוג להיפרד מהיותם זה לזה מיכל להשלכות רבות, ועליהם לקבל בחזרה חלקים שהושלכו על בן הזוג.

וולרשטיין (Wallerstein, 1984) טוענת שההתאוששות וההגעה לאיזון מחודש עשויות להימשך לעתים בין 3-5 שנים. לאחר תקופה זו מצליחים לעבד את הפגיעה ולהתפנות להשקעת הליכידו בבניית יחסים זוגיים חדשים. הגירושין, בהיותם לרוב סיטואציה מערערת וקונפליקטואלית, יעוררו טלטלה נפשית. קונפליקטים מודחקים עלולים לצוף, כך שמרכיבים מודעים ובלתי-מודעים יהיו חלק ממורכבות הפרידה. רגשות קשים של תסכול, כאב, כעס ונקמה מתעוררים בכך.

מלבד הסוגיה "ממי נפרדים?", אפשר לזהות סוגיה נוספת: "ממה נפרדים?" השבר בגירושין כרוך באובדן של מערכת שלמה, של משפחה רחבה; פרידה מחלום להקמת משפחה; פרידה מפנטזיה של ביטחון כלכלי, של רצף חיים, של תפיסת רומנטיקה זוגית מגוננת; פרידה

ואפילו לא כאובייקט טוב מאכזב, אלא כגילוי של אובייקט רע בתוך אובייקט שהתחזה לטוב. בתהליך הפיצול נוכל לרוב לראות את הרע מושלך החוצה באופן מסיבי, ללא אפשרות לראות תמונה שיש בה "גם וגם"; רק תמונה של "או או", שבה האחד הופך להיות רע מוחלט והשני - טוב מוחלט. תהליך זה מוביל לשכתוב מתמיד של ההיסטוריה. חוויית האובייקט מושלכת אחורה וקדימה בזמן ויוצרת הווה נצחי. בסיטואציה זו אין "חשיבה היסטורית". במצבי איום נעלמת ההיסטוריה, וברגע שקורה משהו - זהו "הדבר עצמו". אין יכולת להתבונן במאורעות ולשקול אותם לאור חוויית החיים; אין יכולת להביט לאחור. הרע היה רע בעבר, וכך הוא גם בהווה (Ogden, 1979).

הגירושין מעוררים תדיר מצב שבו ניתן לזהות תהליכי הגנה מהסוג המאפיין את אופן החוויה הסכיזופרנואידית. בתהליך זה, ההורה המשמורן מפצל בין ההורות הטובה להורות הרעה. הוא מזהה את עצמו כהורה הטוב ומשליך את החלק התוקפני, הרע, על ההורה האחר. בסיטואציה זו, הילד נמצא בסביבה סכיזופרנואידית ועלול להיות מושפע ממנה: להזדהות עם החשיבה המפצלת ו"להידבק" בפיצול של ההורה. כתוצאה מתהליך הפיצול, הילד יוצר דמוניזציה של ההורה האחר עד ליצירת האשמות שווא. הורה זה הופך בעיניו למסוכן, כזה שאסור לשהות במחיצתו.

בניסיון להעמיק את הבנתי את תופעת הניכור החריף/סרבנות הקשר, מצאתי כי ההזדהות ההשלכתית עשויה להיות מנגנון נוסף הפעיל בתופעה זו. אצל אוגדן (Ogden, 1979), קליין (Klein, 1975:1993) וגרוטשטיין (Grotstein, 1985) הדברים אינם נאמרים מפורשות, אבל הפיצול עוצמתי ביותר: האובייקט שהילד היה מחובר אליו מזוהה באופן מוחלט כאובייקט הטוב, וכל הרע "יידחק" לאובייקט האחר.

במצב של גירושין בקונפליקט גבוה, נראה כי הנטייה לפצל מתפשטת בקרב כל מי שבא במגע עם המשפחה. כך למשל, לעתים קרובות גם הסביבה - הכוללת מטפלים, לשכות רווחה, משפחות מוצא ועורכי דין - מגבה ומלבה את הפיצול מתוך צרכים משפטיים וכספיים. במצב זה, הילד חשוף לאווירה הנוטה לדמוניזציה ובמרכזה מאבק המלווה בניסיונות מגוונים לפצל את הטוב ואת הרע באופן מוחלט, כאשר הסביבה רוויה בהאשמות קשות.

תופעה רגשית עוצמתית זו יוצרת בלבול גדול גם בקרב המערכות הטיפוליות, שמתקשות לדעת אם מדובר בטענות שווא או בסכנה ממשית לשלום הילד. מניסיוני הקליני בכל הקשור ללשכות הרווחה והמערכת הטיפולית, אני יכולה לומר שהגידול בשכיחות המקרים של "ניכור הורי" על פני הרצף העלה צורך בהקמת צוות טיפולי, שכלל עובדת סוציאלית לסדרי דין ומטפלים מומחים בנושא (פסיכותרפיסטים מומחים לטיפול במבוגרים וילדים). כבר בראשית העבודה המשותפת ניכרו אצל הצוות סימפטומים של סרבנות קשר בינם לבין עצמם, וזאת על רקע חוויית הפיצול שהתפתחה כתוצאה מתהליך ההזדהות בין המטפלים ומטפליהם סביב הגדרת "אובייקט טוב" ו"אובייקט רע". זיהוי הדפוסים של "סרבנות קשר" ופיצולים בקרב הצוות הטיפולי הצריך בנייה של שפה משותפת ומציאת דרך לקירוב ה"פיצול", בתהליך מקביל לעבודה עם המשפחות.

ניתן לומר שבסיטואציה זו, כאשר הילד נמצא בסביבה סכיזופרנואידית, הוא מזדהה עם החשיבה המפצלת והופך שותף לצורת התמודדות זו נוכח החרדה הקיומית המתעוררת בו. אפשר להבחין בצורך בנקמה ובהזדהות השלכתית, כאשר ההורה משוכנע ומשכנע שההורה השני מסוכן מאוד.

שני תהליכים אלו הולכים יד ביד, מגרים ומעצימים זה את זה. חשוב לציין שבתופעת "סרבנות הקשר" אפשר להבחין בשימוש מוגזם במנגנון ה"הזדהות ההשלכתית" כמנגנון המכלה את העצמי. זהו תהליך שמתחיל ממקום שבא לשמור על האדם, כי אין לו ברירה, ובסופו של דבר הופך לדפוס לא יעיל והרסני.

בביטוי הגלוי של תהליכים אלו נראה את ההורה המשמורן "דוחף" באופן מודע, מודע חלקית או לא מודע, למקום של "סרבנות קשר". הוא חווה את בן/בת הזוג כאובייקט רע ועל כן משליך עליו את דחפיו

ההרסניים: שימוש בכל האמצעים החוקיים והבלתי-חוקיים כדי לחסום את ביקורי ההורה מסורב הקשר; התעסקות כפייתית בשנאה להורה זה; העצמת תכונותיו השליליות; ועיוות סטטואציות במטרה להכפיש דמות הורית זו. מול עוצמת תופעה זו, המטפל עלול לחוות חוסר אונים וקושי משמעותי.

זווית נוספת הקשורה להזדהות השלכתית ונראית רלוונטית להתבוננות בתופעת סרבנות הקשר היא דרך המושג ה"מיכל הריק". חוויה זו מתקיימת באינטראקציות היחסים שבין הילד הסרבן וההורה המשמורן. משה לנדאו במאמרו "מחשבות על מיכל ומוכל" (1993), מציין שהמושג מיכל התפתח מתוך המושג "הזדהות השלכתית". המיכל ההפוך מתאר מצב שבו האם (ההורה המשמורן) משתמשת בהזדהות השלכתית מסיבית כדי להיפטר מחוויותיה הקשות, תוך שימוש בילד ככמעין "קולט בריקים". במצב זה היא חווה עצמה ללא גבולות ברורים ומשליכה את החרדה הקשה שלה לאובייקטים שתפקידם להכיל וליצור מסגרת ברורה.

בסיטואציה הקשה של גירושין בקונפליקט גבוה, הילד עלול לשמש מיכל הפוך להשלכות האב/אם המשמורנים, וכן בתפקידי מגוון ומפיג בדידות. הוא הופך להיות ילד אידיאלי ועוגן עבור ההורה המשמורן, שחווה דרכו את עצמו כבעל ערך עצמי ועם גבולות ברורים מול ההתקפות הבלתי-פוסקות של האובייקט הרודפני שלו (בן הזוג שממנו התגרש).

בדיאדה א-ילד, הילד נמצא מול לחץ מסיבי להיעשות למיכל של האם (ההורה המשמורן), מבלי שחווה בעצמו דמות הורית מכילה ומספקת. בחוויותיו של הילד מתרחשת הפנמה של דמות אמהית שבירה, חֲדָה, עם נטייה להצפה רגשית וקושי רב בריסון ובהתאפקות. זוהי דמות מופנמת, המאיימת על הילד ומתקיפה אותו אם לא יעמוד בפרץ וימלא אחר המצופה ממנו. בחוויה הפנימית של הילד נרשם המסר: "אם לא תהיה מה שאני רוצה שתהיה, תתרחש הקטסטרופה. אם לא תשמור ותגן עליי ותהיה הילד האידיאלי, אני איעלם ואתה תישאר לבד וסופך שגם אתה תיעלם". הילד המאיים מגייס את כל כוחותיו כדי ליצור "כאילו מיכל" לו ולאמו, המשמשת הורה משמורן.

הפגיעה הפוטנציאלית של היעדרות האב בתהליך התפתחותם של ילדים "סרבני קשר"

במשפחות שקונפליקט הגירושין בהן גבוה בשל הרגשות הקשים המציפים את בני הזוג, בולטים חוסר ההבנה וחוסר המחשבה של ההורים על תפקודו המשמעותי של האב בחיי ילדיו.

התפקוד האבהי מוצג בספרות מזוויות שונות, המדגישות את החשיבות ההתפתחותית של היות האב נוכח כדי לקדם את ההתפתחות של ילדיו. מכאן, שהיעדרות/מודרות מתפקידים אלו תפגע בהתפתחות.

כבר מלידתו, האב הופכת להיות "אובייקט האהבה" עבור התינוק והאב ישמש בתפקיד של "אובייקט הערצה". סביב גיל שנתיים, הפעוטות נעשים ערים להבדלים שבין זכר לנקבה וחשיבות האב לשני המינים גדלה מאוד. הבן יגדיר עצמו "כמו אבא" ו"הפוך מאמא", והבת תגדיר זאת באופן מנוגד (ויניקוט, 1994).

בעת המשבר, כאשר מתעורר קונפליקט נאמנויות בין ההורים והאב עוזב/נמנע מקשר, הילד החרד מנטישה ייטה להיצמד לדמות האב, שהיא אובייקט האהבה, ואילו כלפי האב יופנה הניכור, על מגוון הרגשות המזינים אותו (וולרשטיין, 1984; Samuels, 1985).

קליין (Klein, 1993) מתארת ייצוג של שני ההורים בהתפתחות העולם הפנימי של הילד. כאשר האב תיחווה על ידי התינוק כאובייקט אמהי מיטיב, תתפתח טריאנגולציה שבה השלישי יוצג על ידי האב, דרך הצגת האב שבתוכה, כחלק לא מאיים. זוהי פעולה הדרגתית שאומרת: "גם בתוכי יש ילד שהפנמתי (החלק הבניי [מלשון בן] אצל האם).

בריטון (Britton, 2004), ממשיכה של קליין (Klein, 1946), מדבר על

המשולש המשפחתי הראשוני, אשר מספק לילד שני חיבורים הקושרים ומעמיתים אותו עם הקשר הקיים בין שני ההורים, שאינם כוללים אותו בתוך המשולש. במידה שהילד חווה ביחסי הוריו "modeling" חיובי, אזי חוויית השנאה שיחווה תהיה נסבלת עבורו ויווצר מצב שלישי - שמתוכו יחסי האובייקט יהיו ניתנים לצפייה עבור הילד, תוך שמירה על נקודת ההשקפה שלו (של הילד). חופש מנטלי זה מאפשר לילד בהתפתחותו את "מרחב המשולש" (Triangle space).

כחלק מהיפרדות הייצוג ההורי ייטה הילד להשליך על אמו את הדימוי של האם "הטובה", והיא הופכת להיות מושא לתשוקתו הליבידינלית. על האב ישליך את הדימוי של האם "הרעה", והוא נעשה אובייקט לפחדיו ולשנאתו. בשלב זה, במציאות החיצונית יש חשיבות לדמויות ההוריות הממשיות בחיי הילד, ותפקידו של האב להכיל את העוינות הזו ולהתמודד עמה (Samuels, 1985).

ויניקוט (1991) מייחס תפקיד משמעותי לאב בתהליך ההתפתחות של הילד. בגיל שנתיים, כאשר התינוק בקונפליקט בין הצורך באוטונומיה ובין הפחד לאבד את דמות האם, יש לאב תפקיד חשוב מאוד. במקום שהתינוק יהיה עסוק בחלק של האוטונומיה, הוא נפרד יותר מהאם - תוך מפגש הולך וגדל עם דרישות המציאות המבוטאות בהחמרה ובהקפדה של האם על שעות האוכל - למן הרגע שהשלים עם העובדה שלא יוכל לאכול כל אימת שירצה בכך. כתוצאה ממפגש זה, הילד חווה את הקשיחות והנפרדות מהאם, תכונות שבדרך כלל אינן אופייניות לאם. בהדרגה הן מתקבצות בנפש התינוק ומפנות אליהן את הרגשות שירגיש התינוק כעבור זמן אל אביו. האב מאפשר להשליך עליו את הרגשות הקשים, המופיעים בד בבד עם דרישות המציאות, ולשמר את הרכות של האם. במקום זה יתקיים אצל התינוק פיצול התפתחותי, שישמר את האם ברכות שלה, ואילו אל האב הוא יפנה את הרגשות שחש קודם לכן כלפי תכונות מסוימות של האם (Samuels, 1985).

במהלך ההתפתחות, האם הטובה דיה היא הסביבה הראשונית המיטיבה בהתפתחות התינוק. כניסתו של האב לתחום התנסותו של הילד מרחיבה ממד מיטיב זה ומאפשרת לשני ההורים להתהוות לכדי מבנה "הרשות ההורית המיטיבה" (ויניקוט, 1991).

סמואלס (Samuels, 1985) היה מן הבודדים שהדגישו את חשיבות התוקפנות בהתפתחות היחסים בין אב ובנו. בדבריו ציין מפורשות כי הוא מתייחס לדפוס היחסים שבין אב ובנו בכל אחד מהמינים; דהיינו, אספקטים אבהיים באם ואספקטים בנייים בבת. למעשה, היעדרות האב מחיי ילדיו (בן או בת) במצב של סרבנות קשר מותירה את הילד/ה חסר דמות שתשמש ייצוג גברי משמעותי להתפתחות התקינה. ניתן לומר שהיעדרות האב בחיי הילד הנמצא ב"סרבנות קשר" תיחווה כ"אבהות שאינה טובה דיה", כיוון שלא תכין את הילד להכלת התוקפנות שבתוכו, לאינטגרציה שלה באישיותו ולשימוש בה באופן אסרטיבי ויעיל כדי להתקדם, להשיג, לנצח ולעתים אף להרוס כדי לבנות מחדש.

דרך הפריזמה של הפנטזיה האדיפלית ניתן לחשוב על האופן שבו משתבשת ההתפתחות התקינה. בדרמה זו הילד חווה רגשות אמביוולנטיים כלפי האב, שמחד גיסא הוא אוהבו ומעריצו ומאידך גיסא הוא שואף לסלקו. כדי לפתור את הקונפליקט שהוא נתון בו ולהיחלץ מלהיות אובייקט של האם, עליו למצוא את דרכו בהזדהות עם אביו, כך שרגשות התוקפנות יפחתו והוא יוכל להכיר בסמכות האב. ההזדהות עם האב הכרחית כדי שהילד ייחלץ מהחיבור הילדי לאם ויתפתח אל עבר היכולת ליצור יחסים גניטליים בוגרים.

בעקבות גירושין בקונפליקט גבוה, מערכות היחסים במשפחה מתערערות וחלים שיבושים בתהליכי ההתפתחות של כל בני המשפחה. תהליכי ה"separation individuation" הבריאים שעליהם מדברת מאהלר (Mahler, 1972) נפגעים.

בהתבססו על התיאוריה של מאהלר (Mahler, 1972), ראנד (Rand, 1997), בהתייחסו לספקטרום של PAS, מביא את חוות דעתם של Rosebay ו-Johnston, המתבוננים ב"ברית הבלתי קדושה" כגילוי ותופעה

מאוחרת יותר של תהליך SI (separation individuation) של ילדים שנחשפו ליחסי משפחה מעוררים בשנותיהם הראשונות, וכתוצאה מכך ישמרו את ה"ברית הקדושה" עם ההורה המשמורן. לדבריהם, כישלון הילד בשנותיו המוקדמות בתהליך של SI מההורה המנכר יגרום לתופעות קיצוניות וחריפות יותר של ניכור הורי בתקופת הבגרות המוקדמת. ב"סרבנות קשר", פגיעות זו תהיה משמעותית יותר מאשר שטיפת מוח של ההורה המנכר.

בסיטואציה זו, תהליכי הנפרדות, שהם חלק מההתפתחות התקינה והרגילה, הופכים לאיום. האם האוספת את ילדה אליה בחזרה כתגובה לכך שהאב נתפס כמסוכן, חוסמת למעשה את ההתפתחות. מי שתפקידו היה לגדל הופך למשהו מסוכן, ועצמאות הופכת להיות איום על העצמי ומלווה בתוקפנות כלפי האיום שבדמות האב. ההתלכדות עם האם הופכת להיות סיטואציה מגנה, ומכלול זה של מהלכים עלול להתדרדר לתהליך "סרבנות קשר". ניתן לומר ש"סרבנות קשר" דוחפת חזרה לדיאדה, ליחסים פרה-אדיפלניים, ובמצב זה לא יתאפשר מקום לשלישי והיחסים הטריאנגוליים הופכים להיות משהו מסוכן.

משמעותם של רגשות השנאה אצל ילדים סרבני קשר

בכותרת המאמר הצבתי סימן שאלה וקריאה לשאלה: "האם ילדים מתגרשים מהוריהם?!", מה שהביא אותי לחקור בהמשך את שאלת האהבה והשנאה אצל ילדים "סרבני קשר".

נראה שקיימת תמימות דעים בין מטפלים שעסקו בחוויית השנאה הבאה ליד ביטוי אצל הילדים "סרבני קשר", כי בבסיס ביטוי השנאה קיימת האהבה להורה המסורב, אלא שהיא מקבלת פנים אחרות בסרבנות. לדברי גרדנר (Gardner, 1991), מאחורי הפְּסָדָה של השנאה קיים (תמיד) ילד המשתוקק לקשר. לדבריו, הילד המתנכר נמצא במצב של פיצול, שבו האהבה והנזקקות להורה מודחקים או עברו תגובת היפוך, שדרכה רק הרגשות השליליים באים לידי ביטוי. בעקבותיו, גרדנר (Gardner, 1991), ברגמן וויצטוס (1995) טענו שהעיסוק הכפייתי בשנאה מעיד על קיומה של אהבה ועל מציאת דרך מסוימת לשמירה על קשר רגשי עם ההורה המסורב. שתי הסיבות האפשריות לכעס ולאכזבה של הילד הן הורה מסית או לקות כלשהי אצל ההורה המסורב.

לדברי גולומב (2002), ניתן להסתכל על השנאה כהתרחשות תוך-נפשית הקשורה לייצוגי אובייקט פנימיים, כשהקשר של ייצוגים לדמויות מציאותיות הוא רופף או מעוות. לרוב, הילד המתנכר אינו מסוגל לתת תשובות ענייניות לכעסו על ההורה, מה שמכוון אל תחום הפנטזיה והעולם הפנימי. גם כאשר קיים ברקע הורה מסית, הילד "מחזיק" בשנאה ובסרבנות כאמצעי הגנה שבאמצעותו הוא מבקש למנוע מעצמו צער וכאב, ולא דווקא כדרך להתאים עצמו להורה זה.

כדי להבין את מורכבות השנאה, כפי שהיא מופיעה בהקשר של סרבנות קשר, כדאי לבחון את חשיבתו של בולס (1987) בנוגע לקיומה של "שנאה אוהבת". בולס מציע לבחון את האפשרות שהאדם השונא אינו תמיד חותר להרס, כפי שהודגש על ידי תיאורטיקנים בתאוריית יחסי האובייקט. לדבריו, יש מקרים שאדם שונא אובייקט לא כדי להורסו אלא דווקא במטרה הפוכה: כדי לשמר את האובייקט. שנאה כזו היא לא הרסנית מיסודה, ואף על פי שהיא עלולה לגרום לתוצאות הרסניות, מטרתה תהיה להפגין צורה של אהבה לא מודעת" (עמוד 133).

אם נתבונן ביחסי אב-ילד בתופעת סרבנות קשר, נוכל לומר שהילד מגלה שרק אם ישנא או יעורר שנאה יוכל לאלץ את אביו לגלות יחס רגשי כלפיו. מנקודת מבט זו, אפשר לומר על ילדים שמוגדרים כילדים "סרבני קשר", ש"השנאה שהם מגלים כלפי ההורה המסורב אינה היפוכה של אהבה אלא תחליף לה. ילד 'מסורב קשר' השונא מתוך רגש של

בסיטואציה הקשה של גירושין בקונפליקט הגבוה, הילד עלול לשמש מיכל הפוך להשלכות האב/אם המשמורנים, וכן בתפקידי מגונן ומפיג בדידות. הוא הופך להיות ילד אידיאלי ועוגן עבור ההורה המשמורן, שחווה דרכו את עצמו כבעל ערך עצמי ועם גבולות ברורים מול ההתקפות הבלתיפוסקות של האובייקט הרודפני שלו

העובד הסוציאלי לסדרי דין ברוחה בכל הקשור להמלצות בעניין הסדרי ראייה ומזונות וסגירת התיקים המתנהלים על ידי בני הזוג בבית המשפט - שתי מסגרות המייצגות את שפת המאבק. התהליך מתקיים על ידי שני מתאמים, שעסוקים בהגדרה מחדש של קשיי הילדים ובמציאת פתרונות לקשיים אלו אצל ההורים. המסר המועבר לכל התהליך הוא שהילדים זכאים לשני הורים מיטיבים. יתרונות הפורמט ההורי בכך שהוא משחרר את הילד מעול התיווך בין ההורים, תוך הפרדה גמורה בין יחידת ההורים ליחידת הילדים.

אפיוני המשפחות הנמצאות בקונפליקט גירושין גבוה

1. בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה ניכרת במספר הזוגות שמחליטים על גירושין כפתרון לגיטימי, נגיש ומהיר. קורה שבני הזוג חווים קשיים רגשיים, והמושג unfinished business הופך להיות מושג ממשי ולא שגרתי המדבר למעשה על הדרך שבחרו, כאשר משקעי התהליך לוכדים אותם וגוזלים מהם אנרגיות מרובות. זוגות אלו יהיו מעורבים במריבות כרוניות סביב הגירושין שיהיו כרוכות בפרד, בכעס ובהשלכת אשמה על בן הזוג לשעבר. הם יסרכו לשתף פעולה זה עם זה, יעלו האשמות הדדיות עד כדי האשמות בהתעללות ויחבלו בהורות איש של רעהו.
2. אנשים אלו מתדיינים בבתי המשפט בכל הכלים ההרסניים העומדים לרשותם.

בפוסט שפרסם קרוק (Kruk, 2017) הוא מגדיר את הניכור ההורי כתופעת "Attachment-Based Trauma". ניכור כזה במהותו הוא תפקוד מזיק של יחסי הורה-ילד בריאים. במקום שההורה ישמש "Regulatory Other" ("המבוגר האחראי"), אשר מעניק יציבות ומספק את הצרכים הרגשיים והפסיכולוגיים של הילד, ההורים המנכרים משתמשים בילדיהם למילוי הצרכים שלהם עצמם, שוכרים גבולות, מדכאים ופוגעים בהתפתחות הבריאה של ילדיהם. חוויית הסבל של ההורה המנוכר (הורה המטרה) היא צורה עמוקה של טראומה פסיכולוגית אצלו. היא גם אקוטית וגם כרונית ומורגשת חיצונית. מאחר שהילדים עדים לניצול אלים זה, הם עצמם הופכים להיות ילדים תחת ניצול, וזה כנראה מקור המתח העיקרי עבור ההורה המנוכר: הוא עד לניצול של הילדים ומנוע מלהגן עליהם. הורים שהיו קרובים מאוד לילדיהם ומעורבים מאוד בחייהם, כמעט בוודאות יחוו טראומה.

ניכור הורי הוא גם סוג של "טראומה מורכבת". אין זה מקרה שהפתולוגיה של הורה המעורב בניכור הורי נולדת לעתים תכופות כ"טראומה מורכבת"

אהבה אינו מיוחד מהתגמול של האובייקט אלא להפך, מקבל אותו בברכה. הדברים שהוא חושש מפניהם הם אדישות וחוסר תשומת לב מההורה הלא-משמורן. שגאה לזהות נולדה כחלופה לאהבה שכנראה אינה ניתנת להשגה" (בולס, 1997, עמוד 133).

מתוך הניסיון הרב שצברתי בעבודה עם כלי "התיאום ההורי" שפותח על ידי סוזאן בוואן (2005), מצאתי שלא פעם הן "הורי מטרה" (הורים מנוכרים המהווים מטרה מצד ההורה המנכר דרך הילדים) והן הורים מנכרים הם אנשים עם הפרעות אישיות, שלא אפשרו להם להתמודד עם תופעת הניכור. סוזאן הייפלר (Heifler, 2018) במאמרה טוענת שלהורה מנכר יש בדרך כלל נטיות נרקיסיסטיות או הפרעת אישיות גבולית. הורה מנכר נרקיסיסט משתמש בילד שלו כנשק בקרב שנועד למחוך את הצד השני. הוא יטען שהכול נעשה במסגרת הגנה שהוא נותן לילד כנגד הצד הדמוני (הורה המטרה). מתוך הרצון להזיק לצד השני, יש להורה הנרקיסיסט אפס או מעט יכולת להתחשב בטובת ילדו. הורים אלו לא הצליחו - בתהליך העבודה עמם - לראות את טובת הילד ולהפרידה מהקונפליקט הקשה שהם שרויים בו עם בן/ת זוגם הגרוש/ה.

ראיתי בוודאות שהורים שלא אובחנו כהורים עם הפרעת אישיות, למדו בתהליך שנמשך בין שנה לארבע שנים לנטרל את המאבק בינם לבין עצמם לטובת הילדים והצליחו לרכוש את שפת הדיאלוג למען ילדיהם המסורבים. הטיפול בהורים נמשך כארבע שנים, תוך שימוש בכלי התיאום ההורי - טיפול שאִפשר את הפסקת הניכור החריף/סרבנות של הילדים גם ללא מפגשים עם הילדים הסרבניים. השימוש בכלי בארץ החל בתחילת 2011.

התיאום ההורי

תיאור הכלי של התיאום ההורי יכלול את תיאור הכלי והשימוש בו תוך פירוט אפיוני המשפחות הנמצאות בקונפליקט גירושין גבוה והנזקים לילדים בסיטואציה זו.

מהו התיאום ההורי? לדברי סוזאן בוואן (2017) (בתוך וולרשטיין, 1984), 20%-30% מההורים המתגרשים בארה"ב מפגינים התנהגויות בקונפליקט גבוה ולמרבית הצעיר מייצרים מתחים אצל ילדיהם ובכתי המשפט. הורים בקונפליקט גירושין גבוה יוצרים התעללות נפשית בילדיהם החפים מפשע, תוך התשת בתי המשפט והשירותים לבריאות הנפש.

מטרת התיאום היא לסייע להורים לעבור מ"שפת המאבק לשפת הדיאלוג". משמעות המסר היא זו: לא ניתן לקיים את התיאום טרם סיום ההליכים המחוברים לשפת המאבק; דהיינו, סיום עבודתו של

מילדותו, והתהליכים הנוכחיים של "Attachment-Based Trauma" ו"Alienation Complex Trauma" מכוונים הישר להורה המטרה. חוויית טראומת הילדות מובילה להתפתחות התקופות שמאחורי הניכור ההורי. מנקודת מבט פסיכודינמית, ההתפתחות של הניכור ההורי הנוכחי מייצגת שחזור של טראומת הילדות של ההורה המנכר והעברתה ליחסים המשפחתיים הנוכחיים. הנרטיב של שחזור זה מייצג דרמה כוזבת, המיוצרת על ידי הפתולוגיה של ההורה המנכר. במצב זה, הורה המטרה מקבל תפקיד בשחזור הטראומה כ"הורה מנצל", והילד מוכנס לדרמה זו לתפקיד "הילד המנוצל". ההורה המנכר מאמץ את תפקיד "ההורה המגן". כמוכן ששום דבר מדרמה זו אינו נכון. במציאות, ההורות של הורה המטרה היא לגמרי בתחום הנורמלי, והילד אינו נמצא בשום סכנה ואינו צריך את הגנתו של ההורה המנכר. בניכור הורי, הורה המטרה נמצא במצב של התגוננות ונדרש כל הזמן להוכיח למטפלים ולרשויות שאינו "מנצל" את הילד. חוויית הטראומה לוכדת את העולם הפסיכולוגי של הורה המטרה. כולו סובב סביב חוויית הטראומה והדרמה הכוזבת של ההורה המנכר. הופעות תכופות בבית המשפט, עורכי דין מטפלים, דינוי משמורת - שכולם קשורים לקונפליקט הורה-ילד - מחסלים את המשאבים ואת האנרגיה של ההורה המנוכר (הורה המטרה).

הנזקים לילדים בסיטואציה זו

תהליך הגירושין בקונפליקט גבוה המתואר לעיל גוזל, כאמור, מההורים אנרגיות מרובות לצורך ההישרדות הקיומית שלהם. למרות אהבתם הגדולה לילדיהם, הם אינם פנויים לעסוק בכאב של הילדים ולחוש אותו לפני שימצאו דרך להתמודד עם כאבם שלהם. סכסוך ההורים המתמקד בילדים קשור גם לבעיות הסתגלות, במיוחד כאשר הילדים מאשימים את עצמם בבעיות של הוריהם. רמת הסכסוך הגבוהה לאחר הפרידה היא בעלת ההשפעה הגרועה ביותר על הילדים, בעיקר כאשר ההורים משתמשים בהם כדי להביע כעס ואיבה. לילדים המוצבים באמצע מחלוקת הוריהם (על ידי אחד ההורים או שניהם) סיכוי גבוה יותר להיות כעוסיים, לחוצים, מדוכאים או חרדים, ויחסיהם עם הוריהם גרועים יותר משל ילדים שאינם רגילים לדרך זו. ילדים המרגישים שהוריהם אינם פנויים עבורם מנסים למצוא דרכי הישרדות משלהם, אולם גם הם חסרי כלים להתמודדות ומפתחים דרכים מסוכנות להתמודד עם המצב שנכפה עליהם. יש לכך השפעות הרסניות על ההתפתחות הרגשית התקינה של הילד. אפשר לראות תופעות רגשיות שליליות כגון הרטבה, בעיות חברתיות, קשיים בלימודים, הפרעות אכילה, התקפי זעם ועוד. לעתים יש לכך השפעה הרסנית גם על היכולת העתידית של הילד להיות בקשר זוגי ולהקים משפחה.

עצם העובדה שהילדים הם "רכושם המשותף" של בני הזוג, ועצם היותם תלויים ופגיעים ויחד עם זאת משמעותיים לשני בני הזוג, עלולים להוביל למצב הלא־בריא שבו כל הרגשות הקשים העולים בין בני הזוג - כגון כאב, קושי, חרדה ועלבון - יושלכו על הילדים. כך, הם עלולים להיעשות למי שיישאו על גבם את הרגשות הקשים והכואבים האלה. במצב משברי זה מוטלות על הילדים פגיעויות וחולשות העלולות להכניס אותם לתפקיד ה"שעיר לעזאזל" במשפחה - תפקיד המשרת את המערכת ההורית.

במצב זה, עמדתם של הילדים אינה חד־משמעית ויכולה לבוא לידי ביטוי בהתנהגות בוטה ושלילית לגבי הקשר עם ההורה הלא־משמורן. הם יסרבו לישון בבית ההורה האחר כפי שנקבע בהסדרי הגירושין, או מסיבות שונות ימזערו את הסדרי הראייה עם ההורה אבל ימשיכו לקיים עמו תקשורת מינימליסטית. ילדים אלו נמצאים בפוזיציה של "קשיי קשר". מצב קיצוני יותר הוא ניכור הורי חריף אשר נגרם על ידי ההורה המועדף. במצב זה, אין כל תקשורת בין הילדים או אחד מהם עם ההורה המנוכר ותקיים סרבנות קשר. הילדים יסרבו בכל תוקף לקיים אפילו קשר מינימלי עם ההורה המנוכר.

שני המצבים - "ניכור הורי חריף" ו"סרבנות קשר" - הם תופעות עקשניות וקשות לטיפול. כפי שמתואר לעיל, מצוקתם הרגשית של ילדים עם תופעת "ניכור הורי חריף" או "סרבנות קשר" היא קשה מאוד. במקרים אלו, עלולים לעתים ההורים לנהל את המאבק סביב הילדים דרך הגשת תלונות זה על זה בבית המשפט בעזרת עורכי דין, ומתוך כך התופעה והסבל שבעקבותיה נעשים קשים יותר ויותר לטיפול. מטרת הטיפול בניכור החריף אמורות להיות קטנות ומדודות, ואז יש סיכוי טוב יותר להצליח.

מטרת הטיפול בתהליך ניכור הורי חריף/סרבנות קשר היא בניית גשר לקשר. כלומר, שביל צר שדרכו יהיה אפשר לבנות גשר לקשר בהווה או בעתיד. חשוב לומר שלנוכח העובדה שהטיפול בתופעות אלו מחייב עבודת צוות, הן אינן ניתנות לטיפול יחידני בקליניקה פרטית. כפי שצוין, מדובר בילדים הנחשבים ילדים ש"נחטפה נפשם"; ילדים בסיכון רגשי גבוה, השרויים ב"מרחץ דמים" וכוחותיהם להתמודד עם הבעיה דלים. במקרים כאלה, ראינו שכוחותיו של הורה המטרה דלים ביותר, ועל כן, לאחר החלטת השופט היה צורך לגייס את מרב המאמצים כדי להביא את ההורים לטיפול, כולל פנייה להטלת סנקציות על הורים שאינם משתפים פעולה. ויתור גרם ברוב המקרים לכך שהבעיה נפלה בין הכיסאות. כך, הסרבנות עלולה להימשך לאורך שנים מרובות, על השלכותיה הקשות מאוד והפגיעה הרגשית בילדים.

חשוב מאוד לציין שבתקופה שבה החלו להשתמש במערכות הרווחה בכלי "התיאום ההורי" שפיתחה סוזאן בויאן, זה היה כלי טיפולי שרק החלו להשתמש בו בארץ. נוכחנו לדעת שההתערבויות הטיפוליות בדרך מערכתית בפרויקט "סרבנות קשר" במחלקת הרווחה ברמת־השרון לא זכו להצלחה. כשהתחלנו להשתמש בכלי "התיאום ההורי", נוכחנו לדעת שהוא בעל פוטנציאל להצלחה ממשית במקרים של "ניכור הורי חריף". המתאם ההורי בישראל אינו נדרש לבצע בקרה או לדווח לבית המשפט על תוכן המפגשים - שנותר חסוי, בעוד עצם קיום המפגשים אינו מחויב להישאר חסוי.

חשוב לציין שבטיפול בפורמט התיאום ההורי, התיאום איננו פסיכותרפיה ועל כן ההתערבויות אינן בגדר טיפול דינמי מעמיק. עם זאת, האוריינטציה והמחשבה של המטפלים דינמיות מאוד ומובאות בחשבון בבניית ההתערבויות בפועל, תוך מחשבה על טובת הילדים. היכולת לגלות גמישות ומרחב חשיבה יצירתי בחדר מאפשרת לתפור לכל משפחה "חליפה" אחרת, בהתאם למצבה.

סיכום

להלן פירוט מרבית השינויים שאירעו בתחום הטיפול בתופעת הניכור ההורי וסרבנות הקשר בארץ ובעולם במהלך השנים האחרונות:

- ריבוי מקרים של תופעת הניכור ההורי וסרבנות הקשר;
- הבנה הולכת וגוברת בארץ ובעולם כי מדובר בתופעה קשה, שמהותה ניצול הילדים כנשק בידי ההורים איש כלפי רעהו;
- כנסים ייעודיים בנושא, שנועדו להתוות דרכי פעולה אפשריות להתמודדות עם הספקטרום המלא של הסכסוכים הללו;
- הצעת חוק של חברת הכנסת רוויטל סויד, אשר אושרה בקריאה טרומית בכנסת (רשומות פ/4936/20), ובמרכזה שימת דגש על זירוז הטיפול בכל הרמות - הן החברתיות והן המשפטיות;
- נטייה גוברת בעולם להמלצה על משמורת משותפת או אחריות הורית משותפת, כפתרון ראשון במעלה להקלת הסכסוך וסיומו ולהגנה על טובת הילדים;
- המלצות ועדת שניט בנושא "חזקת הגיל הרך" למשמורת משותפת ככלל, ומתן מקום נרחב יותר לאב ולתפקידו בחיי הילד.

ממאמר זה עולות הבנות ברורות, שאם התיאום ההורי איננו מוגדר מלכתחילה כטיפול - ומניסיוני בטיפול במשפחות בקונפליקט גירושין גבוהה אנו מבינים שלעתים מזומנות אנו עוסקים בהורים (הן ההורה המנכר והן הורה מטרה) עם הפרעות אישיות - אזי נוצר ההכרח לחייב

חויית טראומת הילדות מובילה להתפתחות התוקפנות שמאחורי הניכור ההורי. מנקודת מבט פסיכודינמית, ההתפתחות של הניכור ההורי הנוכחי מייצגת שחזור של טראומת הילדות של ההורה המנכר והעברתה ליחסים המשפחתיים הנוכחיים. הנרטיב של שחזור זה מייצג דרמה כוזבת, המיוצרת על ידי הפתולוגיה של ההורה המנכר

Britton, R. (2004). Subjectivity, Objectivity, and the Triangular Space. *Psychoanalysis*, 73, pp. 47-61.

Cafcass - Children and family court advisory. *Partnership pilot helps to re-focus parents*. February 2015. Retrieved from: www.cafcass.gov.uk

Gardner, R. (1991). Legal and psychotherapeutic approach to the treatment of parental alienation syndrome families: When psychiatry and the law join forces. *Court Review*, 28, pp. 14-21.

Grotstein, J. (1985). A propose revision of the psychoanalytic concept of the death instinct. *Yearbook of Psychoanalysis and Psychotherapy*. Hillsdale, NJ: New Concept Press.

Heifler, S. (2018). Parent Alienation what is it, and who does it. *Psychology Today*. Post. FEB/01/2018.

Kelly, J. B., & Johnston, J. R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*, 39, pp. 249-266.

Klein, M. (1932). *The Psycho-Analysis of Children*. London: Hogarth (2).

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. In: *Envy and Gratitude and Other Works*. New York: Delacorte, 1975.

Klein, M. (1952). Mutual influences in the development of ego and id. In: *Envy and Gratitude and Other Works, 1946-1963*. New York: Delacorte, 1975.

Kruk, E. (2017). *Co-Parenting and High Conflict Psychology Today*. Post 19/11/2017.

Mahler, M. (1972). On the first three sub phases of separation-individuation. *International Journal of Psycho-Analysis*, 53, pp. 333-338.

Ogden, T. (1979). On projective identification. *International Journal of Psycho-Analysis*, 60, pp. 357-373.

Ogden, T. (1982). *Projective identification and Psychotherapeutic Technique*. New York: Jason Aronson.

Rand, D. C. (1997). Parental Alienation Syndrome. *American Journal of Forensic Psychology*, 15(4), P. 39.

Samuels, A. (1985). *The Father*. New York: New York University Press.

Temini, M., & Boyan, S. (2004). *The Psychotherapist as Parent coordinator in High-Conflict Divorce. Strategies and Techniques*. New York: Taylor Publishers.

Wallerstein, J. S. (1984). Children of divorce: Preliminary report of ten year follow-up young children. *Psychiatric clinics of North America*, 54, pp. 444-458.

Wallerstein, J. S. (1985). Children of divorce: Emerging Trends. *Psychiatric Clinics of North America*, 8(4), pp. 837-55.

Wallerstein, J. S., & Kelly, K. B. (1980). *Surviving the breakup: How children and parent scope with divorce?* New York: Basic Books

הורים אלו לעבור תהליכים טיפוליים, שמטבע הדברים הם לעתים ארוכי טווח. לצערי, הורים המופנים דרך בתי המשפט לטיפול בתיאום ההורי או לטיפול בתופעת הסרבנות, לאחר שהוציאו הון עתק על עורכי דין במאבקים בבתי המשפט ועל אבחונים לגבי מסוגלות הורית, מגיעים לשלב זה חסרי כוחות וללא אמצעים כלכליים לטיפולם.

מכיוון שבתהליך זה יש, להערכתי, לעורכי הדין ולעובדים הסוציאליים לסדרי דין מקום משמעותי, נדרש היום לאגד כוחות ולהתבונן בתופעה כבקודקודי ריבוע:

1. עורכי הדין המייצגים את ההורים המנוכרים ומכוונים לטיפול מהיר בתופעה;
2. מטפלים מומחים, המכירים את התיאוריות הנרחבות בנושא והם בעלי ניסיון בתופעת הניכור ההורי/סרבנות הקשר וכשירים לטפל בבעיה;
3. עובדים סוציאליים לסדרי דין בלשכות הרווחה;
4. הורים בקונפליקט גירושין גבוה.

כיום ברור לי שעבודה אינטנסיבית של הגורמים שלעיל, תוך שיתוף פעולה והבאה בחשבון של המסקנות העדכניות של מומחים בתחום הניכור ההורי/סרבנות, יאפשרו טיפול מהיר בבעיה זו, שעשוי למזער את קיבעונה.

רשימת המקורות

בויאן ס' (2017). *התפתחות התיאום ההורי*. תרגום: ע' הוניגמן. נכתב ופורסם באתר האגודה הישראלית לטיפול במשפחה ובנישואין.

בולס, כ' (1987). *צילו של אובייקט*. פרק 7.

ברגמן, ז', וויצטום, א' (1995). חטיפת ילד בידי הורה והתסמונת של ההתנכרות הורה. *שיחות*, ט, עמ' 115-130.

גולומב, א' (2002). *תסמונת הניכור ההורי*. יום עיון בנושא תסמונת הניכור ההורי. המועצה הלאומית לשלום הילד והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב.

וולרשטיין, ג' ק' (1984). *אחרי הגירושין*. תל-אביב: זמורה ביתן.

ויניקוט, ד' (1991). *הילד, משפחתו וסביבתו*. תל-אביב: ספריית פועלים.

כ"ץ, ע' (2009). אינטליגנציה אבהית. תל-אביב: מטר הוצאה לאור בע"מ.

לנדאו, מ' (1993). מחשבות על מיכל ומוכל. *שיחות*, ז(2), עמ' 103-110.

לסר, י' (2009). מחשבה נוספת: תסמונת הניכור ההורי מנקודת מבט של התפתחות הילד. *חברה ורווחה*, כ"ה(3), עמ' 341-356.

פרויד, ז' (2007). *הצגת הנרקיסים ומאמרים נוספים*. תל-אביב: רסלינג.